

UN PROCÉS INQUISITORIAL A LA VALÈNCIA DEL SEGLE XV: EL CAS DE LLUÍS ALCANYÍS

AIDA FERRI RIERA, SUECA, LA RIBERA BAIXA

GEMMA MORENO NAVARRO, VALÈNCIA, L'HORTA

Resum: La vida de Lluís Alcanyís va acabar precoçment després d'un judici de la Inquisició valenciana del segle XV, baix l'acusació de ser practicant del judaisme. El present article pretén fer un repàs de la informació que avui en dia es té sobre el seu procés inquisitorial.

En tanto que una institución establecida a pesar de la fuerte oposición local, la Inquisición tuvo que emplear una combinación juiciosa de merced, terror e instrucción pública para generar confesiones y denuncias.¹

En els primers anys, els tribunals inquisitorials eren itinerants. L'arribada a una població suposava la lectura immediata de l'edicte de gràcia. Aquest, enumerava una sèrie de heretgies i incitava a la confessió espontània de tota

¹ HALICZER, S. (1993); *Inquisición y sociedad en el Reino de Valencia (1478-1834)*, Ed. Alfons el Magnànim, Valencia, p. 104.

mena de delictes i pràctiques herètiques que s'hagueren realitzat, a més dels noms de qui es sospitara. Durant el període de gràcia, l'heretge confessava i es reconciliava amb l'Església sense veure's perjudicat per la imposició de penes greus, per exemple, la confiscació de les propietats. A València el període de gràcia podia durar entre tres i sis mesos².

En la pràctica, períodes de gràcia i edictes de fe³ eren estratègies per a acumular proves de futures persecucions. De fet, s'elaboraren censos de col·lectius sospitosos, com en el cas de València, on el tribunal va recopilar al 1506 una llista de jueus conversos, relacionats per famílies, parròquies, carrers, ocupacions, edats,...⁴. Quan s'acumulaven proves suficients s'ordenava l'arrest a petició del fiscal. Una vegada a presó, l'acusat era obligat a declarar totes les seues propietats⁵.

Es requeria, com a mínim, de dos testimonis presencials per a la declaració de culpabilitat. Els acusats no coneixien el nom d'aquests testimonis així com tampoc se li comunicaven les acusacions que hi havia contra ell. En canvi, se li incitava a confessar qualsevol acte herètic. En finalitzar l'acusació, el fiscal⁶ habitualment demanava que el reu fóra sotmès a tortura, encara que en la pràctica no s'optava per la tortura fins a finalitzar la defensa de l'acusat.

² *Ibidem*.

³ A l'igual que els edictes de gràcia, els de fe solien donar-se en la missa del diumenge. En un termini d'una setmana havien de ser denunciades totes les pràctiques herètiques, sense comptar amb un període de gràcia. Amb el temps, els edictes de fe s'imposaren als de gràcia.

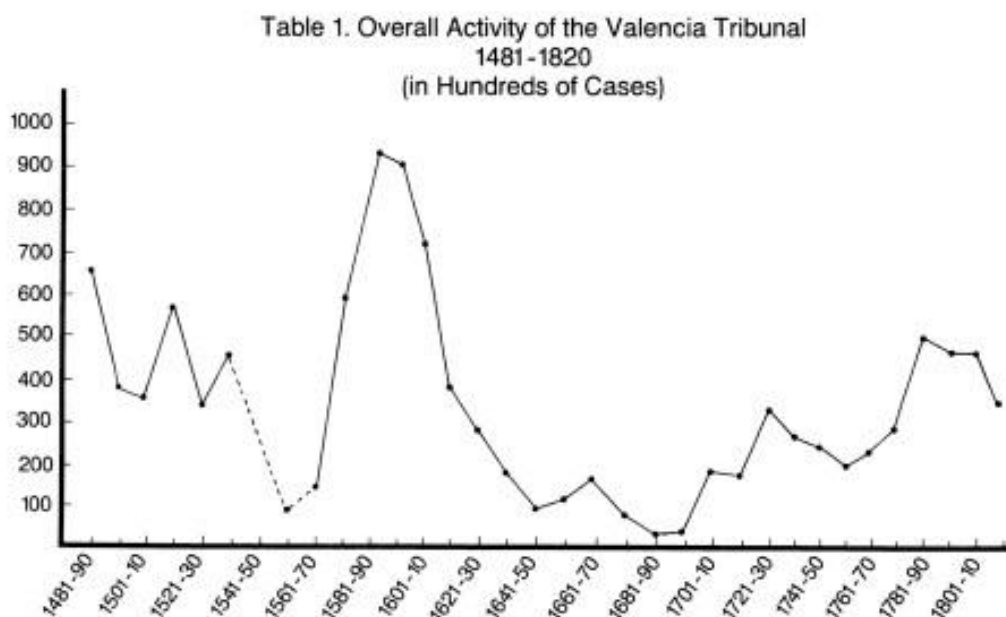
⁴ HALICZER, S. (1993); *Inquisición y sociedad en el Reino de Valencia (1478-1834)*, Ed. Alfons el Magnànim, Valencia, p. 106.

⁵ Requisades i, en el cas de ser innocent, li serien tornades. Mentre durara el procés, s'utilitzaven per a pagar els costos del mateix.

⁶ Representava la idea que el crim era un delictes públic.

Ja que els inquisidors no podien sentenciar per ells mateixos, la consulta de fe⁷ era la que s'encarregava de dictar sentència, des de l'abjuració a la foguera, passant per l'exili, la condemna espiritual o el confinament a perpetuïtat.

L'activitat del tribunal de València contra els jueus conversos es pot dividir en dos grans períodes⁸. El primer, des de la instauració de la institució en el Regne, en 1484 fins a l'any 1530, va anar un període d'intensa persecució a la comunitat conversa. Durant aquest temps, el tribunal de València va jutjar a 2.160 judaïtzants i va dictar 909 sentències de mort. Durant el segon període, des de 1540 fins a 1820, el nombre de judaïtzants es redueix, realitzant-se solament 100 judicis, així com també disminueix la severitat del tribunal a l'hora de dictar penes de mort i suspendre el 29'2% dels casos.

Activitat global del Tribunal de València 1481-1820 (en centenars de casos). HALICZER, S. (1990); *Inquisition and Society in the Kingdom of Valencia (1478 -1834)*, Ed. University of California Press, Los Angeles.

⁷ Comitè en el qual es trobava el representant del bisbe de la diòcesi de l'acusat i un jutge de Chancilleria corresponent.

⁸ HALICZER, S. (1993); *Inquisición y sociedad en el Reino de Valencia (1478-1834)*, Ed. Alfons el Magnànim, Valencia, pp. 349-350.

Els jueus constituïen una minoria religiosa fortament diferenciada, endogàmica, molt sovint amb peculiars característiques racials. Establerts des de temps molt antics, conservaven els seus costums i la seua religió, convertint-se així en un grup a banda dins la comunitat cristiana. En aquest sentit:

Amb l'establiment a Castella de la dinastia dels Trastàmara, [...] la minoria jueva, l'única burgesia important, es trobà amb aquesta alternativa: la conversió o l'expulsió. De fet, i davant la pressió dels fets, molts es convertiren al cristianisme. Alguns, sincerament; d'altres, per motius de conveniència. Aquest últims continuaren practicant en secret les cerimònies jueves. Fou aquesta situació, bàsicament, la que va provocar la decisió de Ferran II d'instituir la repressió inquisitorial. [...] Els jueus, eren considerats un grup perillós; eren un grup ric, influent, que posseïa importants recursos. I exactament igual, els conversos i judaïtzants, titulars en alguns casos de prebendes i jerarquies eclesiàstiques. Per a l'exaltada consciència d'unitat religiosa de l'Espanya dels Reis Catòlics, aquesta era una qüestió greu. Potser s'hi barrejaven d'altres motivacions no estrictament religioses, econòmiques posem per cas. Però cal admetre que la religiosa en va ser la primera. La decisió fou presa, i l'any 1492 els Reis publicaren el decret d'expulsió.⁹

S'ha parlat de les greus repercussions econòmiques que va comportar l'expulsió dels jueus, però també tingué unes altres conseqüències indirectes, com ara: l'obsessió, típicament castellana, per la <<limpieza de sangre>> i la permanència de petits nuclis de cripto-conversos i judaïtzants. És en aquestes qüestions on la Inquisició hi intervingué¹⁰.

El cas de Lluís Alcanyís, un metge, mestre i poeta valencià que morí cremat en la foguera després de ser encausat per la justícia inquisitorial, tingué lloc dins del primer període abans esmentat (1481 – 1530).

La majoria de les referències de que disposem sobre la vida i activitats de Lluís Alcanyís són indirectes, per referències o documents contemporanis.¹¹

⁹ ARDIT, M. J. (1970); *La Inquisició al País Valencià*, Tres i quatre, Sèrie <<la unitat>>, nº6, València, pp. 17-18.

¹⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹¹ VENTURA I CONEJERO, A., BALAGUER I PERIGÜEL, E., ASENSI I BOTET, F. (2006); *Lluís Alcanyís, 500 anys Xàtiva, ¿1440? – Valencia 1506*, Ulleye, Xàtiva, p. 34.

Encara que la data exacta no la coneixem, se suposa que nasqué a Xàtiva cap al 1440, fill del notari Jaume Alcanyís, veí d'aquesta ciutat. El que sí sabem amb seguretat és la data i el lloc de la seua mort: el 23 de novembre de 1506, a la plaça dels Apòstols de València, Lluís Alcanyís va morir en la foguera.¹²

Va participar en el certamen poètic organitzat per Bernat Fenollar que va donar lloc a la publicació, en 1474, del primer llibre imprés a Espanya, "*Trobes en lahors de la Verge Maria*"¹³, si bé de la seua activitat literària com a metge no ha quedat gairebé res. Només un llibre, "*Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència, compost per mestre Luis Alcanyis mestre en medecina*", on es donen una sèrie d'indicacions per a prevenir i guarir la pesta. La importància d'aquesta obra resideix en que va ser la primera publicació de medicina impresa a València.

Des del 1467, hi han documents que ens mostren que Alcanyís practicava la medicina a l'esmentada ciutat. Hi ha molta informació al voltant de la seua vida professional, doncs va exercir com a "*examinador de metges*"¹⁴ o professor en l'estudi de la cirurgia, a més de ser anomenat el primer Catedràtic de Medicina de la Universitat de València. Aquests càrrecs, donen dades molt significatives del prestigi social que va assolir i dels forts vincles amb el sector burgès que monopolitzava el poder municipal.¹⁵

No sabem exactament on va realitzar els estudis de Medicina, però és molt poc probable que fora a València, ciutat que al segle XV no comptava amb centres docents institucionals amb capacitat per a impartir aquests estudis. Hi

¹² *Ibidem*.

¹³ VENTURA I CONEJERO, A., BALAGUER I PERIGÜEL, E., ASENSI I BOTET, F. (2006); *Lluís Alcanyís, 500 anys Xàtiva, ¿1440? – Valencia 1506*, Ulleye, Xàtiva, p. 37.

¹⁴ El Tribunal d'Examinadors de Metges era una institució que tenia com a objectius fonamentals la regulació de l'exercici professional mèdic, així com la inspecció dels establiments on es venien els propis medicaments. Aquesta organització estava supervisada pel Consell Municipal de la ciutat on s'instal·lava el dit consell.

¹⁵ VENTURA I CONEJERO, A., BALAGUER I PERIGÜEL, E., ASENSI I BOTET, F. (2006); *Lluís Alcanyís, 500 anys Xàtiva, ¿1440? – Valencia 1506*, Ulleye, Xàtiva, p. 38.

havia diverses <<escoles mèdiques>> (jueva, musulmana, cristiana), però l'aprenentatge que es duia a terme era més bé artesanal. Per aquesta raó, el més probable és que Alcanyís estudiara medicina a algun Estudi General de la Corona d'Aragó, on funcionaven escoles mèdiques de reconegut prestigi (Montpeller, Barcelona o Lleida).¹⁶

Com era d'esperar, el nom de Lluís Alcanyís no va tardar massa a figurar entre la llista de professors de l'Estudi General de València processats per la Inquisició. En aquest cas en concret, el procés li va arribar per part de la seua segona dona, Elionor Esparça. De fet, és d'aquest processament del qual ens han arribat les dades més abundants, ja que s'ha conservat íntegrament. Com que el procés contra el metge no es troba complet, molta de la informació que disposem prové del de la seua dona.¹⁷

El primer fet remarcable succeeix al 1482, quan el Sant Ofici de la ciutat de València va condemnar a alguns familiars de Elionor, entre ells la seua mare, Aldonça. Finalment, l'esposa d'Alcanyís <<s'aprofita>> dels "*edictes de gracia*" proclamats pels inquisidors, i realitza algunes declaracions que després seran utilitzades en la seua contra.

L'any següent, el 1483, Elionor compareix de nou davant el vicari general i els inquisidors, confessant que:

féu moltes vegades lo dejuni del perdó, e lo divendres e vespre, en casa de la dita sa àvia feien apareéis de cresols amb metxes noves e aparellaven cassoles per al dissabte, e's leixaven de er faena, e lo dissabte no feien faena. En menjà pa alís en temps de la pasqua dels jueus. E a`rés, des que és casada amb lo dit mestre Alcanyís, son marit, ha fet lo dejuni del perdó una vegada e, volent colre lo dissabte de la manera que la dita sa àvia la

¹⁶ Ibídem.

¹⁷ Ibídem, p. 49.

havia induït, lo dit son marit la'n reptà. E que ella, com confesaba, no deia les dites cerimònies al confesor.¹⁸

En els successius anys, Elionor serà cridada més vegades per a explicar i entrar en detall en alguns temes que no havien quedat clars en les antigues confessions, i sobretot per a parlar sobre el seu marit.

L'any 1500 es va descobrir una sinagoga secreta per als conversos a casa de Miquel Vives, cosí del humanista Lluís Vives. Açò donà lloc a tot un seguit de processos i condemnes, que culminaran el 13 de febrer de 1504 amb la presentació d'una "*clamosa insumatio*", acusació i petició de presó, per part del fiscal, per a Elionor Esperança, i molt probablement, per al seu marit, Lluís Alcanyís. El 22 de febrer, la presó inquisitorial situada al palau arquebisbal ja albergava a tots dos.

En aquesta situació, el rei Ferran el Catòlic, de qui una vegada Lluís Alcanyís va ser metge, dirigeix una carta als jurats de la ciutat de València en la qual encarrega a Francesc Alcanyís, fill del processat, les tasques docents del seu pare.

El següent fet del que tenim constància és de 1505, un any després, quan apareix Alcanyís davant el tribunal, acusant a la seua dona de pràctiques judaiques.

[...] havia vist Leonor, així abans com après de l'abjuració, abstendre's de minjar congri, anguiles, porch e conill. Ell l'increpava a que fora bona cristiana i que's salvàs ab ell en la fe de Jesucrist. També la vegué fer els divendres neteja ab alguna specialitat més que es altres dies, que al vespres encenia més llums que els altres dies.¹⁹

Aquesta gravíssima denuncia pot ser feta com a conseqüència dels efectes de la tortura, lo qual per a Elionor va significar la condemna a mort en la

¹⁸ *Ibíd.*

¹⁹ *Ibíd.*

foguera. Després de any i mig de presó i tortures, la sentència es va llegir, i sembla que acomplir, el 19 de setembre.²⁰

Finalment, el 23 de novembre del 1506, poc després d'un any de la mort de la seua esposa, Lluís Alcanyís va patir el mateix destí: fou condemnat i cremat en la foguera.

Comprovem així, que l'establiment de la Inquisició moderna a l'Antic Regne de València és un eix més de l'expansió de l'autoritarisme monàrquic i de la seua voluntat per a contenir les divergències religioses i la inestabilitat política que aquestes podien comportar. El Tribunal de València destacà en la seua persecució a jueus conversos, donada la importància d'aquest col·lectiu a la ciutat i al Regne. De fet, el cas de Lluís Alcanyís és tan sols un entre tants en el registre inquisitorial valencià. Una història, la de la Inquisició valenciana, que encara guarda molts misteris i molts casos que contar.

Bibliografia:

ARDIT, M. J. (1970); *La Inquisició al País Valencià*, Tres i quatre, Sèrie <<la unitat>>, n^o6, València.

BETHENCOURT, F. (1997); *La Inquisición en la época moderna: España, Portugal, Italia, siglos XV-XIX*, Akal, Torrejón de Ardoz.

HALICZER, S. (1993); *Inquisición y sociedad en el Reino de Valencia (1478-1834)*, Ed. Alfons el Magnànim, València.

VENTURA I CONEJERO, A., BALAGUER I PERIGÜEL, E., ASENSI I BOTET, F. (2006); *Lluís Alcanyís, 500 anys Xàtiva, ¿1440? – Valencia 1506*, Ulleye, Xàtiva.

²⁰ *Ibidem*, p. 51.